Kambo som bygd og by (masterfil)

Av Solveig Haug Urdal (utdrag fra Kamboheftet)
Redigert av Edmund Schilvold

Kambo på slutten av 1800-tallet

Vei, jernbane og svensker

Selv om man kunne reise til Christiania med hest og vogn, eller med båt, var det et stort framskritt da jernbanen, Smaalensbanen (i dag Østfoldbanen), ble åpnet 2. januar 1879. For folket på Kambo lå da nærmeste stasjon i Moss.

I 1895 fikk Kambo sin egen togstasjon, lenge før Son (1932), men etter Vestby og Dilling (1879). Dagens stasjon ble åpnet i 1996, og ligger noe lenger sør enn den opprinnelige.

På det sosiale plan fikk anleggstiden knyttet til Smaalensbanen mye å si for folk på Kambo. I 1870-årene ble deler av Sverige rammet av uår, og mange svensker forlot sine hjem og vandret vestover med det de kunne få med seg av eiendeler, for å begynne et nytt liv i Norge. Mange ble jernbanearbeidere, og det er nok flere familier på Kambo som kan føre deler av sin slekt tilbake til Ed, Årjeng og andre grensetrakter.

Interessant er det å lese fra Jørgen Herman Vogts bok *Fra småbylivet i Moss*: ”I oktober 1874 begynte jernbanearbeidet ved Kambo, med åtte mann.”

I årene 1876, ’77 og ’78 pågikk anleggsarbeidet for fullt. Det var mengder av anleggsarbeidere både i byen og i distriktene, og så å si alle var fra Sverige. Det var svensker innlosjert i nesten hvert eneste hus i bygdene, og siden de likte å la pengene rulle, forårsaket de en kraftig økning i omsetningen til handelsstanden.

I Moss var det ikke så mye leven med disse svenske anleggsarbeidere, men i den store ”Svenskebrakka” på Kambo, der det bodde et sted rundt tre hundre svenske rallare, ble det konsumert betydelige mengder brennevin, noe som ofte resulterte i bråk og spetakkel.

I november 1878 var jernbanelinjen ferdig, og Moss stasjon sto klar til bruk. Den 6. desember samme år skulle så et tog bringe de nyansatte stasjonsmestre, telegrafister og øvrig personale med familier til de ulike stasjonene. Det ble en sørgelig innledning til trafikken på den nye banen. Grunnet en feil i sporskiftningen ved Oppegård, løp toget rett mot en fjellvegg. Lokomotivet ble knust, og vognene løp sammen i en haug. Lokomotivføreren ble drept, og flere av passasjerene ble såret.

Den 2. januar 1879 kom det første ordinære tog rullende sydover. Det var en stor dag for alle berørte byer og bygder. Moss stasjon var pyntet da toget kom om formiddagen. Toget hadde tolv passasjervogner, samt en del godsvogner. Det var ikke mange passasjerer med, men desto flere kom på i Moss. Mange benyttet anledningen til å ta en tur med toget nedover i Smaalenene, for riktig å feire begivenheten. Toget stod på stasjonen en halv time, hurraropene ljomet og gleden var stor.

Da Smaalensbanen ble anlagt, hadde det i flere tiår vært vanlig å ta sjøveien når man skulle reise mellom Moss og Christiania. Den 23. november 1855 stevnet Moss bys første dampskip, ”Gamle Moss”, inn Mossesundet, og fra og med våren 1857 ble hjuldamperen satt i fast rute mellom Moss og hovedstaden. Turen tok om lag to og en halv time, en respektabel fart på den tiden. Senere overtok A/S Alpha og D/S Beta denne trafikken, som fortsatte til lenge etter at togene hadde tatt opp konkurransen med båtene.

Utvandring til Amerika

Det foreligger ingen tall som kan fortelle oss nøyaktig hvor mange Kambo-beboere krysset ”blåmyra” og skapte seg et nytt liv i det løfterike landet i vest. Folket ved Kambhornet var engasjert i jordbruksnæringen, eller i ulike håndverk, dertil kom anleggsarbeidet knyttet til Smaalensbanen. Muligens var eksistensgrunnlaget forholdsvis tilfredsstillende. Kjøpstaden Moss bidro også til sysselsetting. Uttrykket ”Dra på Moss med deg!” forteller om aktivitet og engasjement.

Likevel er det ennå familier på Kambo som kan berette om familiemedlemmer som emigrerte til Amerika. Her skal gjengis et brev fra Ole Petersen, som sannsynligvis emigrerte til USA rundt 1870. Han var bror av Beda Karoline Petersen (som var gift med Alfred Olsen Haug), og han skriver et formanende brev til henne i forbindelse med hennes konfirmasjon.

----

brevet kan i sin helhet stå som faksimile, ikke bare avklippet brev

----

Et senere brev, av 6. februar 1887, er undertegnet med Ole P. Kambo, som hadde adresse i byen Saint Paul i Minnesota. I et brev av 3. juni 1893 er underskriften blitt til O. Cambo, som da hadde flyttet til Washington.

I den nye verden ble altså stedsnavnet Kambo til et etternavn. Om den stakkars Ole er det å berette at han senere solgte alt han hadde, og planla å vende tilbake til gamlelandet, men noe tragisk må ha tilstøtt han under hjemreisen. Familien hørte aldri noe mer fra han.

Kambo tidlig på 1900-tallet

I 1970-årene var det fortsatt mulig å danne seg et bilde av miljøet på Kambo omkring århundreskiftet ved å snakke med personer som husket den epoken fra sin oppvekst. Barn og unge opplevde åpenbart Kambo som trygt og koselig på det mellommenneskelige plan, til tross for slit og enkle forhold.

Alle kjente alle, og alle hadde tid for hverandre. Man behøvde ikke å være invitert for å dra på besøk hos hverandre.

På Nøkkeland bodde en gammel mann som het Torkild, og kona hans. Hun røkte krittpipe, han hadde snusdåse. Når det kom barn på besøk, hadde de alltid sukkertøy på lur.

Senere bodde Maren Nøkkeland og Henrik på dette stedet, og det var fint å gå blomsterturer til Nøkkeland, fortalte Anna Pollen (f. 1905), niese av Maren. Bortenfor smia vokste det nemlig både Maria Nøklebånd og nattfiol. Dessuten var det en flott rød peon i hagen der. Den gjorde et sterkt inntrykk på lille Anna.

På sommeren var det vanlig å plukke myrull på Nøkkelandsmyra. Den ble brukt til putefyll, og til å drøye linen ved spinning og veving.

Folk i Gamlegården, i Brua, i Bukta, på Granheim og alle de andre stedene, delte sorger og gleder, både i hverdagen og når det var fest.

Erindringene fra begynnelsen av 1900-tallet vitner også om et ”upstairs” og et ”downstairs” samfunn. Småguttene som lå og luket på jordene, måtte være klare til å hilse pent med lua hvis herskapet på Kambo-godset kom kjørende forbi i sine staselige vogner. Barna på godset måtte ikke omgås barn av allmuen, siden de da kunne komme til å plukke opp for mye av ”det brede språk”.

Godset fikk til og med kongebesøk, og herskapet ble invitert på juleball på slottet i Christiania.

Likevel var de som var ”downstairs” i så stort flertall at denne typen tilværelse ble sett som den naturlige, og det var i denne tilværelsen at samholdet lå.

Hva fantes av atspredelser eller ”fritidssysler” for barn og unge? På vinteren, når hesteplogen hadde gått, var det morsomt å ake med langkjelke i Kilsbakken, og i andre bakker i området. Noen var så heldige at de hadde et par hjemmelagde ski, og blant dem var det populært å hoppe i hoppbakken i Bjørnevollen. Ellers var isen på vann og tjern en stor kilde til moro.

På varme sommerdager og kvelder var bading en populær aktivitet. Herskapet på Kambo gård hadde til det formålet et eget badehus i sveitserstil på Kulpe.

Fiske var både en fritidssyssel og en viktig matauk. Det var både mye og stor fisk å få i sjøen den gangen, som torsk på over tjue kilo, og i Kambobekken ble det fisket etter ørret, i både nordre og søndre løp.

Niåringen Sigurd stod og fisket på en liten brygge sønnafor Granheim under jordskjelvet i 1904. Bekken kokte, jorden skalv, og brygga duvet. Da var det å beinfly hjem i undring og redsel over dette naturfenomenet.

Bladet ”Børnetidende” var den tidens Donald Duck. I ”Børnetidende” var det fine fortellinger av Gabriel Scott, Dikken Zwilgmeyer, adjunkt A. Myhre og mange andre.

Den første bilen sies å ha kommet til Moss i 1912. Det var stor stas å se B-l eller B-9. Sistnevnte var godseierens bil, med utvendige stigbrett og engelsk sjåfør.

Ungdommen hadde sine faste samleplasser. På Grønnsletta i Kulpeåsen, eller på plattingen i Bukta, ble det spilt til sang og dans med torader og harmonika.

Det var ingen rutebil til Moss den gangen. Ville man på kino i Moss, måtte man ta toget til byen og gå hjem.

Under første verdenskrig var det vanskelige tider, også for folk på Kambo. Det vitner disse linjene fra et brev 18. januar 1918, av Karoline Olsen, om:

”Det blir vanskeligere at faa det vi trænger nu, her maa en ha brød eller melkort, kaffekort og sukkerkort, og det er ikke meget vi faar av hvert slag, og saa maa vi ha kort for at faa kjøpt parafin, og den faar vi saa lite av at det er mange kvelder vi maa sitte i mørke.”

Det ble mest opp til de unge å lage den moroa de ville ha selv, og det berettes om et utrolig engasjement. Det ble arrangert skuespill i bilfabrikkens matsal. ”Charleys tante” og ”Fjeldeventyret” ble oppført. Det var egen hornmusikk under dirigent Lauritzens taktstokk. Det var sangkor på stedet. Kambo Idrettsforening ble stiftet på en juletrefest på skolen i 1919, og fotballbanen var på jordet foran Scania Vabis-fabrikken. Her hendte det også at sigøynere slo leir. Det var det tett i tett med telt, og mange ”spåkjerringer”, fortelles det. I 1929 var Kambo Arbeiderungdomslag stiftet.

Indremisjonen bygde bedehus i Skoleåsen, på en tomt som var blitt stilt til disposisjon for dette formål av daværende godseier Wankel.

Etter første verdenskrig var det feriekoloni for Oslo Indremisjon i Hydrobrakka ved Kambo båthavn. Forstanderinnen var stor og myndig, og i lange hvite skjørter ledet hun ungeflokken som en andemor ned til Malmen for å bade.

Summa summarum: Kambo var et aktivt og tett sammenvevd samfunn. En rest av denne gode samfølelsen manifesterte seg inntil nylig i det faktum at det ble samlet inn penger til krans når en Kambo-familie hadde mistet en av sine kjære.

Andre verdenskrig

Det tyske angrepet på Norge, 9. april 1940, kom fullstendig overraskende på folk flest. Ja, man forsto faktisk ikke hva som skjedde da svermer av fly passerte Kambo på sin vei mot Oslo den formiddagen, og en tung motordur hang over mosseområdet.
Men de første tyske soldatene var kommet til Moss alt i halv sju-tiden på morgenen, og like etter fikk Moss politikammer beskjed om at byen var besatt. Krigen var blitt et faktum, selv i Norge, og snart kom de tyske soldatene også til Kambo.

Tyskerne rekvirerte bilfabrikken, som ble verksted for de tyske junkerflyene. Det ble satt opp fem prøvebenker, og på disse ble det testet flymotorer fram til klokka to om natten. Dette medførte en intens during fra fabrikken, og denne støyen ble en irriterende del av tilværelsen på Kambo under mye av krigen.

Tyskerne bygde også brakker på jordene rundt bilfabrikken. Videre ble en god del hus rekvirert.

Hverdagen på Kambo måtte innrettes etter de nye vilkårene. Matvarerasjoneringen ble strengere allerede fra 22. april, og folk måtte drive en intens matauk for å unngå å sulte. Poteter, grønnsaker og tobakk ble dyrket på hver en jordflekk, og det oppsto et mangeartet husdyrhold. Skogsbærene ble også av stor betydning.

Kambo lå så nær svenskegrensen at området kom innenfor det som ble betegnet som grensesone. Alt i 1940 måtte alle innbyggere over 15 år ha grenseboerbevis. Det var nærmest for et pass å regne, som viste at man hadde rett til å oppholde seg i Jeløy herred. Grenseboerbeviset måtte folk alltid ha på seg, slik at det kunne vises fram ved kontroll.

Flyalarmer hørte også med til hverdagslivet til Kambo, eller, mer korrekt, nattelivet. Sirenene gikk, barna ble kledd på utenpå nattøyet i en fart, og så bar det av gårde til kjelleren, eller til fjellhammeren bak Luen. Sperreballonger og ”juletremarkører” hang i lufta – det var alvor.

Senere ble det bygd et tilfluktsrom av jord og tømmerstokker bak muren ved skolen. Der ble det satt inn en gammel vedkomfyr til oppvarming.

Det verste bombeangrepet på Kambo kom mot slutten av krigen. Britiske fly skulle bombe et tysk ammunisjonsskip som lå i sundet. Men bombene falt for langt mot øst, og det er ennå mulig å påvise et bombekrater i fjellskrenten sør for Svingen. Det oppsto ingen personskader, men uthuset og hønene ble blåst i lufta, vindusrutene ble knust, og det ble bombesplinthull i de fleste husene i nærheten.

****

Her kan man sette inn som faksimile en side om bombekrateret slik det er omtalt på et vedlegg fra KYSTSTIEN.

****

En del mannspersoner på Kambo ble utskrevet til såkalt borgervakt, en styrke som skulle sikre jernbanetunnelen og jernbanebrua. Tyskerne var redde for sabotasje.

Brua over Kambobekken gikk likevel ikke før i mars 1945. Det var hjemmestyrkene i Moss, og ”gutta på skauen”, som utførte oppdraget.

Det var både sivil og militær motstandsbevegelse i virksomhet på Kambo under krigen. Frakting av hemmelige beskjeder og aviser

skjedde på de finurligste måter – i barnevogner og via gjemmesteder i de mange grisehusene, for eksempel.
Mange vil minnes de hemmelige avisene ”London-Nytt”, ”Fri Fagbevegelse” og ”Friheten”.

I kryperommet under Kambo skole var det lagret våpen, og oppe på den gamle lærerhybelen fra omgangsskoletiden var det en radiosender.

Den tragiske skjebnen til hovedpersonen bak radiosenderen ”Uranus”, var delvis knyttet til Kambo. Senderen var opprettet ved Kippenes i 1944, og Hamar-gutten Erik Bern betjente senderen. Han var blitt utdannet til fallskjermhopper i England, og kom til Moss på sitt andre hemmelige oppdrag i Norge. Tyskerne begynte etter noen måneder å sirkle inn senderen. Utstyret ble rodd over til Kulpe, der Bern fikk hjelp av fru Edvardsen. Senderen ble flyttet til Gravskogen ved Såner. Men de ble omringet av tyske soldater, og Erik Bern ble drept, og fru Edvardsen alvorlig såret.

Hun røpet aldri noe om det hun visste om motstandsbevegelsen, til tross for harde forhør. Bernstøtten i Gravskogen er reist til minne om det som hendte.

Spennende er det å lese i Max Manus’ bok *Det blir alvor*, der han skriver om sabotasjehandlinger mot skip som lå for anker i Mossesundet.

Den 8. mai 1945 var en ufattelig gledens dag. En dame som den gang var liten pike, husker at faren kom syklende hjem fra arbeidet i Moss med norske flagg både foran og bak på sykkelen.

Noen dager senere skulle Kambo-beboerne samles på toppen av Støkkås for å hilse noen britiske skip velkommen med et stort norsk flagg i en grantopp.

Det kom ikke noen engelske skip seilende opp Sundet som forventet, men lykkerusen var der likevel, og ungene lekte seg med fallskjermsilke og sølvpapirbånd – klenodier fra krigen som endelig var over.

Piggtråden og brakkene forsvant litt etter litt. Mølleveien ble bygd ved hjelp av penger gitt av USA i forbindelse med Marshallplanen – det amerikanske hjelpeprogrammet som bidro til å få det krigsherjede Europa på beina igjen. En strevsom periode med gjenoppbygging og opprydding tok til på Kambo.

Kambo 1990–2010

”Kambobyen” har det vært tale om siden tidlig på 1950-tallet. Dette begrepet ble lansert av daværende byingeniør Mathisen. All utvikling har ikke vært i tråd med dette synet, for eksempel at kun landsiden av Moss skulle utvikles i de kommende decennier. Jeløy har hatt en stor utbyggingsperiode, og det har foregått sentrumsfortetting.

I 2008 ble atter en gang begrepet ”Kambobyen” lansert – denne gang i forbindelse med ny bebyggelse rundt Kambo stasjon. Moss kommune – den minste av alle Østfold-kommunene, 63 kvadratkilometer, har valgt det spesielle utbyggingsmønster at foruten på Jeløy, har utvidelsen skjedd i området mellom E6 og Osloveien.

Siden 2010 er nettopp konturene av den nye Kambobyen blitt synlige, med stor befolkningsvekst, med ny Kambo stasjon fra 1995, nytt boligområde Sjøhagen / Kulpe, Nøkkeland idrettsanlegg, Nøkkeland ungdomsskole (ferdigstilt 2011).

Den nye kommuneplanen (2011–2022) viser også tydelig Kambobyen.

Det 20 århundre begynte med anleggstid og kosmopolitisk befolkningssammensetning; det 21. århundre fortsetter med endringer i bomønster og befolkningssammensetning.

Mennesker fra alle verdenshjørner bor nå i Moss nord; samfunnsengasjement og kreativitet i pakt med en ny tid har fått grobunn på Kambo.

I oppvekstmiljøet er også ting under endring. Den ærverdige Kambo skole fra 1891 med diverse tilbygg er riktignok i livlig bruk. Med den nye Nøkkeland skole, beregnet til de øverste grunnskoleklasser, vil Kambo få et utvidet midtpunkt med stor flerbrukshall og et uteareal som både omfatter kunstgressbane, treningsbane, balløkke og ake/utfor bakke med belysning.

Et slalåmtrekk var også montert på 1980-tallet, men det er ikke i funksjon i dag.

Veien til Mossemarka er sommer som vinter inngangsporten til et nesten grenseløst rekreasjonsområde i øst.

Mosseskogen i vest er et unikt nærområde med trolske urskogsdaler ned mot Mossesundet. Dette området er tilgjengelig via Kongeveien i øst og Kyststien i vest, en del av Nordsjøløypa som ble anlagt i 2007. Den gamle jernbanetraseen er grunnlaget for veien langs

Mossesundet. Den går videre over Mølletoppen, via Kambo Marina og Kulpe til fylkesgrensen. For en sjelebot det er å vandre nesten på nivå med Mossesundet og ta en dukkert i en av de mange badekulpene.

Kambo byr på et eldorado av muligheter for friluftsmennesker, en betegnelse vi nordmenn gjerne vil ha.

Nettopp fordi Moss kommune er liten i flateinnhold, har bevaring av uerstattelige naturverdier og rekreasjonsmuligheter stått i fokus. Jordbruk og det landlige preget med nærhet til sjøen for alle eksisterer fortsatt.

Den gamle nærhet innbyggerne imellom er ikke i samme grad til stede. Det er ikke lenger vanlig å samle inn til krans på den lokale butikken når en Kambo-beboer skal begraves. Noe tapes, og noe vinnes.

Likevel er det fortsatt en sannhet at ”kunnskap om bostedet gjør tilværelsen rikere, og gjør trangen til å verne om egn og miljø enda sterkere. Folk føler at kontakt med fortiden gir samhold i nåtiden og bevissthet om framtiden”

(fra heftet Kambo i fortid – nåtid - framtid).

Historien til Kambo skole

Av Solveig Haug Urdal

Det står i Håvamål:

Betre byrdi du ber kje i bakken
enn mannevit mykje.
D'er betre enn gull
i framand gard;
vit er vesalmanns trøyst.

Sanne ord fra den norrøne fortid. Men det skulle gå mange århundrer før disse ordene ble virkeliggjort på en organisert måte. Det var i Landsskoleloven av 1739. Men i det attende århundre begrenset undervisningen seg i de fleste tilfeller til leseundervisning og kristendomskunnskap.

På 1800-tallet kom en rekke nye skolelover. I 1848 vedtok Stortinget en Lov om allmueskoler, og dermed ble byene pålagt å utvikle sitt skolevesen.

Landsskoleloven av 1860 fikk stor betydning for folkeskolens videre vekst. Fastskolen skulle være den ordinære skoletypen, omgangsskolen unntakelsen.

Folkeskoleloven av 1889 ga kommunene nye forpliktelser og stor grad av selvstyre når det gjaldt undervisning og læreransettelser. Det ble fortsatt bare 12 ukers lovbefalt undervisning, men den kunne utvides til 15 uker (nå er det 38 uker). En viktig endring med Lov om folkeskoler var at fagkretsen ble utvidet med samfunnslære som tillegg til historieundervisningen, og såvidt mulig med ferdighetsfagene håndarbeid, kroppsøving og tegning.

På Kambo hadde barna hatt sin første skolegang på Gamlegården på Kambo hovedgård, et hus som kan dateres tilbake til 1600-tallet, og det står den dag i dag. Men skolelovene på 1800-tallet bevirket at herredsstyrelsen i Moss (landssognet omkring Moss by – senere Jeløy kommune) den 20. oktober 1890 bestemte det følgende:

”I anledning Skolevæsenets utbedring: For Kambo Kreds opføres et Skolehus der indeholder undervisningsrum av den for Kredsen fornødne størrelse, samt et beboelsesrum.”

I hele Jeløy herred bodde det i 1890 1170 personer, og på stedet Kambo, som da ble ansett for å gå fra veivokterboligen på Vangen i sør til Rykkin i nord, bodde det nok bare mellom 100 og 200 mennesker.

En måned senere, i november 1890, ble det bestemt at huset skulle ligge på eiendommen Nøkkeland. For tomten skulle det betales en årlig leie på kr. 2,00 (det viser seg på tinglysningspapirene fra 2. januar 1892 at avgiften til M. Peterson og Søn var blitt hevet til 4 kroner).

Tegningen ble utformet, og den ble endelig godkjent av Kristiania Stifts skoledirektør 12. februar 1891. Anbudene som forelå var begge på kroner 4900. Den 8. august 1891 ble Nøkkeland skolehus i Moss landsogns kommune assurert for kr 3500. Der sto da den flunkende nye Kambo skole, og like fin står den delen av skolen i dag, Moss kommunes eldste skolehus i tre.

Det har ikke vært mulig å finne noen omtale i datidens lokalavis av den høytidelige innvielsen, men innvielsesdagen må ha vært litt av en merkedag i bygda: Eget skolehus. Den aller første protokollen finnes heller ikke, men så langt tilbake som til skolestart i mai 1897 er alle undervisningsberettigede barn i ”Kambo skolekreds” innskrevet i ”Hovedbogen”.

De første ti årene hadde skolene på Kambo og Gashus felles lærer, og det var hybelrom på skolene.

I disse årene var det omgangsskolesystemet som ble benyttet. Læreren var to dager i uka på Gashus skole, og to dager på Kambo skole. Lærerhybelen var andre etasje.
Vi har snakket med mange personer som har erindringer eller personlige minner om Kambo skole og livet der, om lærer Høviskeland og lærer Hammer, underoffiser og ingeniør Grimsrud, frøken Drageland, lærer Bjørkum, frøken Veel og lærer Skaug.

Den første lærer ved Kambo skole var i følge kildene Nils Reed, farfar til kunstneren og lokalhistorikeren Edmund Ree.

I 1903 het læreren Elling Reme, og etter han kom Vilhelm Høviskeland. Maren Svendsen, som bodde på Nøkkeland, var håndarbeidslærerinne.
I en karakterbok fra 1901 kan vi se at elevene fikk tallkarakterer fra 1 (udmerket godt) til 6 (slet); de fikk hovedkarakter og karakter i flid og oppførsel. Dessuten ble de rangert per nummer etter skoledyktighet.

Fagene i førsteklassen (3 årskull) var: kristendomskundskab, norsk (læsning), regning, skrivning og jordbeskrivelse. I andreklassen (4 årskull) kom historie, naturkundskab, tegning og haandarbeide i tillegg.

Hjemmene måtte selv kjøpe skolebøkene den gang. Fritt skolemateriell kom senere. På grunn av dette forholdet har noen hjem kunnet oppbevare alle skolebøkene fra den første tid ved Kambo skole:

Sverdrups katekismus, Vogts lille bibelhistorie, Nordahl Rolfsens læsebog, Nicolaisens Regnebog for landsskolen, skrivebøker og forskriftsbøker. Avskriftssetningenes innhold var oppbyggelige den gangen: ”Døm andre skaansomt – strengere dig selv, men aldrig, aldrig noen du fordømme”, ”Det at tænke gjør stor, det at føle gjør rig”, ”Den som ikke vil lyde, maa lide”. Eksamen i begynnelsen av århundret besto i muntlig høring hvor både presten, kretsformannen og foreldre kunne være til stede, en høytidelig og spennende dag.

Det var også en meget vanskelig periode ved Kambo skole i begynnelsen av dette århundret. Det var nemlig skolestreik. Skolekretsen ønsket å få oppsagt læreren, P.P. Hammer, som de mente var uskikket for lærergjerningen, og de sluttet å sende barna sine til skolen. Læreren ble suspendert, og de ti første månedene i året 1915 møtte ingen barn på skolen.

Lærer Hammer var vel også fortvilet – over sin sykdom og over aksjonen. Han vandret omkring i skolestua, og holdt skoletimer uten barn. Omsider fikk han avskjed.

Den dyktige underoffiser Grimsrud overtok som vikar, og senere kom lærer Olav Bjørkum, en meget avholdt person. Et brev fra 27. august 1917 viser at avtale var inngått med lærer Bjørkum om at han også skulle hogge ved, legge i ovnen og renholde skolen for kr. 250 i tillegg i årslønnen.

Frøken Drageland het lærerinnen på denne tiden.

En fast lærerbolig på Kambo hadde vært en viktig sak i den politiske debatt i Moss herred i årene omkring 1915, og i 1917 ble resultatet ble ny, staselig lærerbolig.
Elektrisk strøm ble også lagt inn i lærerboligen, som et av de første hus som fikk den luksus på Kambo.

Lærerboligen ble revet i 1985 for å gi plass til ombyggingen av skolen. Men det gamle skolehus fra 1891 står der altså den dag i dag, likeens det nødvendige tilbygget mot øst fra 1921. Godseier Wankel hadde gitt en fire mål stor tomt til skolen i 1918 – skoleutvidelsen ble besluttet i Jeløy skolestyre 13. mai 1920, og anbudet viser at skoletilbygget skulle koste 6770 kr.

Det ble også lagt inn vann på skolen. Lærer Hammer hadde i et brev fra 1915 påpekt overfor skolemyndighetene at vannforsyningen ved skolen var påklagelig. Brønnen var ikke ren, alt vann måtte bæres inn, og en bøtte med jernøse fungerte som felles drikkekar. På en tid da den smittsomme tæringen var den sykdommen som voldte flest dødsfall, var dette helt uholdbart.

Skolen var blitt firedelt fra og med skoleåret 1919–20. Det var blitt mange flere barn ved skolen (48 elever 1918–19) på grunn av de store etableringene på Kambo: Mølla og bilfabrikken.

For mange av guttene var det aktuelt å jobbe på ”Kælken”, kalkfabrikken til Kambo gård, de dagene det ikke var skole. Det var hardt arbeid, og var du liten og tynn, fikk du to og ett halvt øre mindre i timen i betaling.

I slutten av 1920-årene ble først Anne Katrine Veel og deretter Sverre Skaug ansatt som de nye lærerkreftene, og siden de ble værende i henholdsvis 40 og 30 år, knytter manges skoleminner seg til disse markante personene. Det var orden og disiplin som rådet – man gikk på skolen for å lære, og for å skape et solid grunnlag for framtiden. Men frikvarter er jo også en del av en skolehverdag, og de samme lekene ser ut til å ha vært i bruk i flere tiår – palla, vippe pinne, ball i hatt, slåball, ballspill på skuret, klatring i taustativet og fotball med selvlaget filleball.

Den gang som nå var det mye artig a finne på til alle årstider, for Kambo skolen hadde og har et fint nærmiljø – bergrabber og skog, jorder, stier og blomsterlunder. En fin illustrasjon på dette er innskriften på den gamle skolefanen: ”Her er sommersol nok, her er sædejord nok”.

Også gjennom krigsårene gikk skolegangen stort sett normalt. Det var snakk om at skolen ville bli rekvirert av tyskerne, men det ble aldri noe av. Den var stengt en kort periode, men det kom av mangel på brensel. I begynnelsen av krigen ble det også drevet skomakerundervisning. Middelskolen i Moss var stengt, og de unge skulle beskjeftiges. Nyttig lærdom, sier de elever som erfarte dette.

Lærer Skaug, som var aktiv Mil.org. mann under krigen, våget seg på å markere 17. mai. Den dagen dro elevene på skogstur til Ungerholt, og der var det flaggborg, tog og sang.
På skolen var det en tid radiosender og ammunisjonslager, men elevene visste intet om dette.

De merket krigen og rasjoneringen på at det ble delt ut tran, og etterpå spiste de ertersuppe eller havresuppe med den samme transkjeen. Et lite velsmakende minne.
Når flyalarmen gikk, gjaldt det å løpe fortest mulig til tilfluktsrommet, som var bygd av tømmer og torv, langs muren mot øst.

Lærer Skaug stod for tyskundervisningen under krigen, men med freden i 1945 skiftet han raskt over til engelsk, og Kambo-elevene ble dermed kvalifisert til opptak ved realskolen i Moss med full fagkrets.

Kambo skole hadde et godt omdømme på byen. Ungene derfra var vant til å arbeide og gjøre sin plikt.

I etterkrigstiden var det trange tider, men skoleturene var fantastiske: Til Drammen, Hamar, Lillehammer – ja, like til Bergen. Mange utlodninger av sløyd- og håndarbeidsprodukter ga penger i reisekassa.

Etterkrigstiden satte nye krav både til utstyr og hygieniske forhold ved en skole. Skolen ble ombygd i 1960–61, og fikk toaletter og gymsal.

Mange nye lærerkrefter ga skolen en markant profil også etter at lærer Skaug og frøken Veel sluttet, i henholdsvis 1955 og 1966.

Elevtallet økte, og skolen ble fulldelt f.o.m. skoleåret 1968/69.

Det har vært mange lærere ved skolen i perioden fra 1955 og fram til i dag. Her nevner vi kun rektorene: Anne Kathrine Veel, Bjørn Henry Hansen, Ragnar Henriksen, Thor Espenes, Gerd Ege, Knut Kristian Nielsen.

I gamle dager var det som nevnt læreren som hadde det meste av vaktmesterfunksjonen. Dertil kunne det være ansatt vaskehjelp.

Mange har gode minner knyttet til vaktmesterne – de var viktige og dyktige personer som hadde stor betydning for skolens sosiale liv.

Skolen ble igjen ombygget i 1985–86, og den er i dag en blanding av gammelt og hypermoderne.

Sunnhetsregler anno 1904. (trykket på innsiden av skrivebokomslaget, faktaramme)

Værn om din egen og andres Sundhed.

Mange af de værste Sygdomme skyldes Smittestoffe, som trænger ind i Kroppen.

Smittestoffene følger gjerne med Støv og andre Urensligheder.

Hold derfor Huset og kroppen omhyggelig rene!

Tæring er den Sygdom, som volder de fleste Dødsfald. Her følger Smittestoffet mest med Spyttet. Det samme er Tilfældet med Difterit (ondartet Halsesyge). Derfor: Vær forsigtig med Spyttet, og spyt fremforalt ikke paa Gulvet.
